

УДК 37(477)(09)

Вікторія Макарчук

ВЗАЄМОДІЯ СІМ'Ї І ШКОЛИ: ОСМИСЛЕННЯ ІСТОРІЇ

У статті розглянуто історію взаємодії сім'ї і школи у період кінця XIX – початку XX століття. Висвітлено провідні ідеї науковців щодо взаємодії сім'ї і школи в означений період. З'ясовано, що в останній третині XIX століття у вітчизняній та зарубіжній теоріях сімейного виховання з'явилася думка про необхідність коригування недоліків сімейного виховання, про співпрацю батьків і педагогів у становленні особистості. Доведено, що на початку XX століття вперше в педагогічній практиці намітився культурноосвітній вплив школи на сім'ю. Осмислення історії взаємодії школи і сім'ї показало, що у заявлений період з'явилися нові педагогічні ідеї виховання, що представляли інтерес для батьківської та педагогічної громадськості. Проаналізовано, що взаємодія сім'ї та школи здійснювалася за такими напрямками: підтримка довірливих відносин між учителями та батьками, участь батьків в управлінні школи, підтримка педагогів у здійсненні контролю за поведінкою і успішністю дитини, взаємоконтроль за результатами такого виховання.

Ключові слова: сім'я, школа, взаємодія, батьки, співпраця, партнерство, учителі, виховання, соціалізація.

The article discusses the history of interaction between the family and the school in the late 19th – early 20th century. The author focuses attention on the fact that in the process of socializing the younger generation, the school can not be considered outside the family, as well as the family life of the child can not be considered outside the school. They objectively need interconnection and interaction as the main institutes of child upbringing. Therefore, the main task facing our society today is the search for solutions to these problems, which can only be achieved through comprehensive efforts in the interaction between school and family.

In the history of the national practice of public education, the valuable experience of the interaction of the school and the family has been accumulated, the best examples of cooperation between teachers and parents have been documented, and their effective forms have been tested. From this point of view, special attention should be paid to the period of the end of the 19th and the beginning of the 20th century, as during this period the school and family had their own specifics and their advantages, realizing the need for joint efforts in the education of children.

The interaction between the family and the school has been established in the following directions: the involvement of parents in the educational process of the school, the cooperation of school and family in the spiritual and moral education of children.

Keywords: family, school, interaction, parents, cooperation, partnership, teacher, education, socialization.

На початку нового тисячоліття, із зниженням соціально-економічної рентабельності, Україні притаманні процеси перехідного типу. Проведені дослідження у царині сімейної проблематики свідчать про загальну кризу сім'ї, про яку говорять педагоги, психологи, соціологи. Ця криза виявляється у соціальному сирітстві, збільшенні кількості злочинів, скоєних дітьми і молоддю, зниженні рівня успішності учнів тощо [1, с. 160].

У процесі соціалізації підростаючого покоління, школу не можна розглядати поза сім'єю, як і сімейне життя дитини не можна розглядати поза школою. Вони об'єктивно потребують взаємозв'язку і взаємодії як основних інститутів виховання дитини. Тому основним завданням, що стоїть перед нашим суспільством сьогодні, є пошук шляхів вирішення цих проблем, чого можна досягти тільки комплексними зусиллями у взаємодії школи та сім'ї.

В історії вітчизняної практики народної освіти вже накопичено цінний досвід взаємодії школи та сім'ї, зафіксовані кращі зразки співпраці педагогів і батьків, апробовані їх ефективні форми. З цієї точки зору особливої уваги заслуговує період кінця XIX – початку XX століття, оскільки в цей період школа і сім'я мали свою специфіку і свої переваги, усвідомлюючи необхідність спільних зусиль у плані виховання дітей.

Проблеми взаємодії школи та сім'ї знаходили широке відображення на сторінках періодичної преси кінця XIX – початку XX століття, в таких журналах як «Сім'я і школа», «Журнал Міністерства народної освіти», «Вісник виховання», «Російська школа», «На допомогу сім'ї та школі», «Вільне виховання», «Голос сім'ї про школу», де обговорювалися питання співпраці сім'ї та школи як основних інститутів виховання та соціалізації учнів.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема взаємодії школи та сім'ї розглядалася науковцями як в історичному (Л. Березівська, Л. Бойко, Л. Бондар, О. Гранкіна, Н. Дічек, С. Золотухіної, В. Кравця, О. Петренко, В. Постового, Т. Савченко, О. Сараєвої, М. Стельмаховича та ін.), виховному (Т. Алексеєнко, Т. Кравченко, В. Федяєва та ін.) аспектах.

Проблема співпраці школи та сім'ї в означений період набули відображення у працях тогочасних дослідників І. Альошинцева, І. Бартошевського, О. Партицького, П. Каптерєва, А. Волошина, А. Животко, Ю. Дзеровича, І. Ющишина тощо.

Мета статті полягає у осмисленні історії взаємодії сім'ї і школи в період кінця ХІХ – початку ХХ століття, висвітленні провідних ідей науковців щодо взаємодії сім'ї і школи в означений період.

У Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)» підкреслюється: «В основу національного виховання мають бути покладені принципи єдності сім'ї і школи, наступності і єдності поколінь. Школа має продовжувати родинно-сімейне виховання, працювати в тісному контакті з батьками, налагоджувати взаємозв'язок між школою і родиною, бо це – основа, передумова підвищення активності навчання та виховання» [3].

Проблема взаємодії сім'ї і школи в контексті розвитку особистості набула особливої актуальності в психолого-педагогічній науці і практиці освіти в кінці ХІХ – початку ХХ ст., оскільки в цей період остаточно склалася вітчизняна система освіти, ускладнився освітній процес в школі, а відрив дітей від сім'ї, звичного укладу, родинної опіки поставив перед батьками і педагогами ряд складних питань виховання.

Період 2-ої половини ХІХ та початок ХХ століття характеризувався як «пережитий критичний момент в історії середньої освіти» [6, с. 45].

Зі вступом на престол Олександра ІІ, відомого своїми ліберальними поглядами та призначенням міністра народної освіти П. Боголепова, активно розпочалося реформування шкільної освіти. Передумовою освітніх перетворень стала гостра критика педагогічною громадськістю існуючого стану справ у галузі освіти з урахуванням критики школи в суспільстві.

8 липня 1899 р. було опубліковано «Циркуляр міністра попечителям учебных округов о создании особенной комиссии в вопросе об улучшении в среднем образовании». У ньому було зазначено про необхідність реформування середньої школи, яке було підкріплене конкретним аналізом існуючих недоліків у галузі освіти, зокрема у питаннях взаємодії сім'ї та школи: відчуження від сім'ї і бюрократичний характер середньої школи, що вносить сухий формалізм у педагогічну справу, неувага до індивідуальних особливостей учнів і зневага моральним і фізичним вихованням [8, с. 12].

Поглиблений інтерес педагогів до проблеми взаємодії сім'ї і школи в останній третині ХІХ століття призвів до необхідності усунення недоліків у системі сімейного виховання. Науковці та громадські діячі стверджували, що при своїй універсальності сімейне виховання не забезпечує усієї повноти умов для різнобічного розвитку особистості, а тому, мова повинна йти про взаємодоповнення зусиль сім'ї та школи у становленні особистості, а не тільки про заміну сімейного виховання суспільним.

Як зазначає Л. Стоун, світова індустріалізація кінця ХІХ століття привела до різних соціально-культурних перетворень [13, с. 158], каталізуючи появу нового типу родини, який втратив виробничу функцію і

охарактеризувався тісними емоційними зв'язками між її членами. У цей час були прийняті закони, що обмежували дитячу працю і які зобов'язували дітей відвідувати школу. Основною діяльністю дитини стало навчання. З боку суспільства і школи виникає пильний інтерес до сім'ї. Починають видавати журнали, адресовані батькам, школа прагне до освіти батьків у питаннях виховання дітей.

Праця В. Ключевського «Два виховання» присвячена висвітленню питань необхідності тісного поєднання сім'ї та школи у справі виховання підростаючого покоління. Автор виклав свої пропозиції щодо співіснування цих двох інститутів виховання та соціалізації молодого покоління: «Що, здається, може бути ясніше і простіше в стосунках сім'ї і школи? Сама природа провела розмежувальну лінію між ними, розділила роботу людства над самим собою між цими двома найбільшими розплідниками людського розуму і серця. Обидва вони не можуть замінити один одного, але можуть допомагати або вадити одне іншому. У того і іншого своя особлива справа; але справи обох так тісно пов'язані між собою, що одна установа допомагає або вадить іншій вже тим, що свою справу робить добре або погано. Все це неначе просто і зрозуміло саме по собі, і, однак, нерідко чуються здивування і спори як про суть, так і про межі, про взаємне відношення педагогічних задач сім'ї і школи. Можна чути таке розмежування цих задач: сім'ї належить виховання, школі – навчання». В. Ключевський у своїй праці зазначає, що навчанням ми виховуємо, скільки вихованням, навчаємо [5, с. 7].

Окремі аспекти взаємодії сім'ї і школи в кінці XIX століття досліджувалися педагогами та громадськими діячами (П. Блонський, К. Вентцель, В. Зеньковський, Л. Толстой, П. Каптерев, С. Шацький та ін.). Вони пропонували розширити сферу взаємодії сім'ї, вказували на основну роль школи в процесі виховання дітей, піднімали питання про педагогічну освіту батьків. Позитивний вплив школи на виховання особистості педагога пов'язували з її науковим духом, що породжується прагненням до пізнання учнів, з ідеєю загальної (загальнолюдської) освіти, що розширює «коло людської думки і розуміння своїх здібностей».

У практиці взаємодії сім'ї і школи склалися два напрями співпраці: 1) взаємні зусилля педагогів народних шкіл, що відкриваються видатними просвітителами, і батьків учнів; 2) масова практика відносин вчителів народних училищ Міністерства народної освіти з сім'єю. Найбільш цікаві форми цієї взаємодії формувалися в рамках першого напрямку.

На початку XX століття вперше питання співпраці сім'ї та школи у педагогіці підняли Л. Толстой і К. Ушинський. Саме Л. Толстой за основу педагогіки бере дитину, що, відповідно, змінює характер відносини сім'ї і освіти. Прагнення зробити школу народною в педагогіці Л. Толстого продовжується в працях К. Ушинського. Педагог і вчений виділяють провідні чинники виховання підростаючого покоління – природа, сім'я,

---

школа, суспільство, життя, праця, наука, релігія, людина. Народність є системоутворюючим чинником взаємодії сім'ї і школи. Педагогіка Л. Толстого і К. Ушинського на відміну від педагогіки Ж.-Ж. Руссо не відриває учнів від сім'ї, а навпаки, створює широкий освітній простір навколишньої дійсності [15].

Вперше в педагогічній практиці намітився культурноосвітній вплив школи на сім'ю [9].

Стратегія взаємодії сім'ї і школи, яка була закладена й ідейно обґрунтована в 20-і рр., була актуальною до 60-х рр. І в офіційній, і в масовій свідомості існувало уявлення про те, що «держава повинна взяти на себе відповідальність за виховання від колиски до університету» [10]. І тільки в Статуті середньої загальноосвітньої школи від 1970 вказувалося, що вчителі зобов'язані «підтримувати зв'язки з батьками або особами, що їх замінюють, і громадськістю» [4]. Основними формами взаємодії залишалися господарські, дисциплінарні та іноді культурно-просвітницькі заходи [5].

Таким чином, взаємодія сім'ї і школи як масове соціально-культурне явище з'явилося відносно нещодавно. Вперше громадськість почала усвідомлювати необхідність поєднання сімейного виховання із педагогічною діяльністю, оскільки соціально-економічні умови життя в індустріальному суспільстві безпосередньо починають залежати від рівня освіти і виховання людини.

Утім наукове осмислення означеної проблеми пов'язують із початком ХХ століття. Адже у ці роки провідним напрямом взаємодії виступав пошук спільної стратегії прийняття рішень у справі виховання і соціалізації підростаючого покоління. Іншими словами, вивчення характеру взаємодії сім'ї і школи мало в основному практичне значення.

Саме у цей період виникла думка про необхідність організації плідної співпраці сім'ї і школи. П. Блонський писав, що не можна механічно намагатися поєднати діяльність сім'ї і суспільства у формуванні особистості дитини, необхідні союз і взаємодія цих важливих інститутів [2]. В. Сухомлинський виділив і обґрунтував принцип безперервності і єдності громадського та сімейного виховання, побудований на довірі і співпраці педагогів і батьків [14]. На думку педагога, виховання і розвиток особистості може бути успішним за умови, якщо школа буде підтримувати зв'язок з родиною. Таким чином, до ХХ століття зникає відособленість сім'ї від школи, виникає прагнення до узгодженості в питаннях виховання дітей, з'являється інтерес суспільства до сім'ї, її виховного потенціалу, починають видавати журнали, адресовані батькам. Сім'я стає офіційно визнаною інституцією виховання, а сімейна педагогіка – самостійною галуззю наукового знання.

У сучасному суспільстві підвищення державного інтересу до інституту сім'ї підтверджується створенням при міністерствах, державних

органах управління у справах сім'ї та дитинства, а також різних громадських комітетів, які займаються зміцненням соціального статусу інституту сім'ї і її інтеграцією, медичних і психологічних центрів охорони здоров'я сім'ї. Взаємовідносини сім'ї і школи в питаннях розвитку і освіти особистості поступово переходять в соціальне партнерство. Сім'я починає проявляти активність в інтеграції, об'єднуючись у батьківські співтовариства, спілкуванню яких сприяють нові інформаційні технології.

На початку ХХІ століття роботах сучасних зарубіжних і українських науковців (К. Писарева, Н. Полікутіна, Т. Савченко) проаналізовані загальні тенденції взаємодії сім'ї і школи кінця ХІХ – початку ХХ століття. Продовжуючи логіку цих досліджень і спираючись на аналіз емпіричного матеріалу, можна уявити шляхи взаємодії педагогів народної початкової школи і батьків.

Таким чином, осмислення історії взаємодії сім'ї і школи в період кінця ХІХ – початку ХХ століття показав, що у ці роки в науковій спільноті з'явилися передові ідеї виховання, що представляли інтерес для батьківської та педагогічної громадськості. Взаємодія сім'ї і школи здійснювалася за такими напрямками: підтримка довірливих відносин між учителями та батьками, участь батьків в управлінні школи, підтримка педагогів у здійсненні контролю за поведінкою і успішністю дитини, взаємоконтроль за результатами такого виховання. Відтак, перспективи подальших досліджень вбачаємо у аналізі методологічних підходів до організації взаємодії сім'ї і школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безлюдна В. В. Система соціальної роботи з сім'єю в США: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2012. 200 с.
2. Блонский П. П. Избранные психологические и педагогические сочинения: в 2-х т. М.: Педагогика, 1979. Т. 1. 304 с.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). К.: Радуга, 1994. 62 с.
4. Замолоцких Е. Г. Семья и школа – социальные партнеры: исторический аспект. *Вест. МГГУ им. М. А. Шолохова*. 2010. № 4. С. 5–11.
5. Ключевський В. О. Сочинения: в 9-ти т. / под ред. В. Л. Янина. М.: Мысль, 1990. Т. 9: Материалы разных лет. 525 с.
6. Ковалевский Е. П. К вопросу о подготовке преподавателей средних учебных заведений. *Журнал Министерства народного просвещения*. 1903. С. 45.
7. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа: сб. док., 1917–1973 гг. / сост.: А. А. Абакумов и др. М.: Педагогика, 1974. 560 с.
8. Організація комісії в питанні про поліпшення в середній школі:

- (Циркуляр міністра народної освіти Боголепова, 1899 р.). Хрестоматія з історії педагогіки / Желваков Н. А. К. – Х. : Рад. шк., 1936. Т. IV: Історія російської педагогіки з найдавніших часів до Великої пролетарської революції (ч. II). С. 243–244.
9. Савченко Т. А. Семья и школа в истории педагогики: проблема взаимодействия: монография. Магадан: СВГУ, 2009. 343 с.
  10. Семья. *Российская педагогическая энциклопедия*: в 2 т. / под ред. В. В. Давыдова. М.: Большая Рос. энцикл., 1999. Т. 2. С. 320.
  11. Стаднік Н. В. Взаємодія сім'ї і школи: сутність, принципи, напрями, способи реалізації. URL: <http://divovo.in.ua/stadnik-n-v-vzayemodiya-simyi-i-shkoli-sutniste-principi-napry.html> (дата звернення 09.10.2018).
  12. Степанов С. Обозрение проектов реформы средней школы в России, преимущественно в последнее шестилетие (1899–1905). *Журн. м-ва нар. просвещения*. 1907. № 2. С. 73–122.
  13. Стоун Л. Будущее истории. *Thesis*. 1994. Т. 4. С. 158.
  14. Сухомлинский В. А. Мудрость родительской любви / сост. А. И. Сухомлинская. М.: Молодая гвардия, 1988. 304 с.
  15. Толстой Л. Н. Дневники, 1895–1910 / сост. и коммент. А. И. Шифмана. М.: Худож. лит. 1985. 559 с.